

Sprog i Norden

Titel: Utfordringer i nordsamisk språkrøkt
Forfatter: Kaarina Vuolab-Lohi
Kilde: Sprog i Norden, 2010, s. 51-56
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

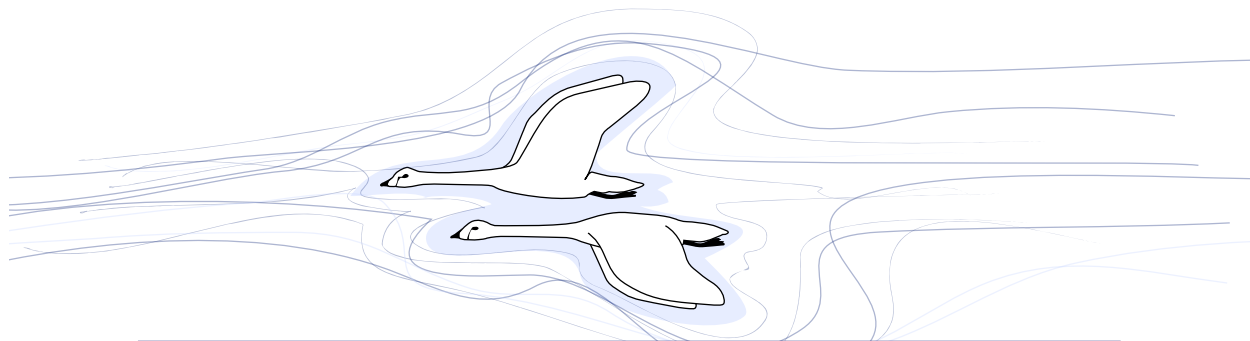
Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Utfordringer i nordsamisk språkrøkt

Kaarina Vuolab-Lobi

Samisk ble tatt i bruk i skrift allerede på 1600-tallet, men først i løpet av de siste tiårene har samiskens offisielle status og den sterke nordiske samhørigheten samer imellom økt bruken av språket i skrift og i offisielle sammenhenger. Situasjonen for de samiske språkene er ustabil, og de er alle svært sårbare. Sterkest stilling i dag har nordsamisk. Selv om de samiske språkene forener samer over landesgrensene, lever og utvikles språkene under påvirkningen av henholdsvis norsk, svensk, finsk og russisk. Nordsamisk normering og språkrøkt står overfor store utfordringer. Påvirkning fra nasjonalspråkene ser man stadig oftere på alle nivåer av språket: terminologi og ordtilfang, setningsbygning og morfologi.

Samene er en folkegruppe som utgjør en opprinnelig befolkning og en etnisk minoritet i fire land. Samene har et eget bosettingsområde i Norge, Sverige, Nord-Finland og på Kolahalvøya i Russland. Begrepet "Sápmi" brukes i dag som betegnelse på området der samene bor. Begrepet finnes i alle samiske språk og kommer av samenes egen benevnelse på seg selv. Samene har en egen kultur og egne språk. Det samiske språkområdet er ikke enhetlig, og man regner at det finnes mellom seks og ni forskjellige språk. Alle de samiske språkene er minoritetsspråk som kjemper for sin tilværelse.

Samene er i majoritet i noen kommuner i de sentrale samiske områdene, dvs. i Finlands nordligste kommune Ohcejohka-Utsjoki, og i Nord-Norge i indre deler av Finnmark fylke, nemlig i Kárášjohka-Karásjok, Guovdageaidnu-Kautokeino, Deatnu-Tana og i Unjárga-Nesseby. Dette området tilhører det tradisjonelle nordsamiske språkområdet. I dag bor de fleste samer i Finland utenfor "samerne hembygdsområde", som Sápmi eller Sameland kalles i finsk lovtekst. I norsk og svensk lovtekst kalles Sápmi det samiske forvaltningsområdet. Også i Sverige og i Norge har større byer, gjennom innflytning, fått en betydelig samisk befolkning.

Nordsamisk har mange dialekter. De to hovedgruppene er vestlige og østlige dialekter. Dialektgrensene går i samme retning som reindriftssamenes flytnings-

ruter mellom vinterbeiteområdene i innlandet og sommerbeiteområdene ved kysten. Vestlige dialekter tales fra Álaheadju-Alta og Guovdageaidnu-Kautokeino og sørover til Norbottens län i Nord-Sverige og i de sørligste deler av de samiske områdene i Finland og vestover til Troms fylke. De østlige dialektene tales i Porsáŋgu-Porsanger, Deanu-Tana, Buolbmát-Polmak, Kárášjohka-Karasjok, og i de nordlige delene av Anár-Enare i Finland og dessuten fra Ohcejohka-Utsjoki østover til Sør-Varanger, som hører til sjøsamisk. (Nickel 1990, s. 8.) Samiske språk, dialekter og andre kulturelle særtrekk går altså på tvers av landegrensene. Det finnes ikke et standardisert nordsamisk språk. Lærere, journalister og andre bruker sin egen dialekt i arbeidet sitt.

Samisk får offisiell status

På grunn av finsk, norsk, russisk og svensk skole- og språkpolitikk på 1900-tallet og fram til i dag har språkbyttet til finsk, norsk, russisk og svensk gått fort. Skolevesenet, massemedia og andre offentlige tilbud i samfunnet fantes lenge bare på majoritetsspråkene. Et eksempel: I Norge fastslo undervisningsinstruksene for de lappiske og kvenske distrikter, forordnet i 1880, at samisk og kvensk skulle fjernes fra all undervisning. Bare i kristendomsundervisningen kunne språkene være tillatt som hjelpespråk. Også i Sverige forsvant samisk som skolespråk på dette tidspunktet (Lorentz 1991, s. 80). Den rådende ideologien var da sosialdarwinismen, og de nasjonale strømningene var sterke. Også i Finland ble samisk bare brukt som hjelpespråk i kirke og undervisning.

Samiske elever bodde ofte på internater langt fra hjemmet nesten hele skoleåret. I 1960- og 1970-årene var det mange samiske foreldre som ikke snakket samisk med sine barn. Deres negative erfaringer med å være samiskspråklige i skolen gjorde at de ville gjøre det lettere for sine barn, og derfor lærte de dem bare majoritetsspråket. Språkforbudet har rammet mange samebygder, spesielt i kyststrøkene, fjordbotnene og i grenseområdene mellom majoritets- og minoritetsspråk (Lorentz 1991, s. 80). Også i dag er det foreldre som velger å snakke majoritetsspråket med sine barn, eller som velger majoritetsspråklig undervisning.

Den offisielle politikken overfor samene begynte å forandre seg etter krigens slutt, også fordi allmenne ideer om menneskeverd og små nasjoners rettigheter påvirket styresmaktene. Samenes situasjon ble utredet, og samenes rett til å ta vare på og utvikle samisk språk og kultur ble offisielt godkjent i 1960- og 1970-årene.

Samiske språk begynte å få offisiell status, først i skolen og senere også i andre deler av den offentlige sektoren. I dag har vi samiskspråklige barnehager

og grunnskole. Dessuten finnes allmennlærer-, førskolelærer- og journalistutdanning på nordsamisk. Det blir undervist i samisk språk, litteratur og kultur på universiteteter og høyskoler. Den nordsamiske fag- og skjønnlitteraturen har markert seg sterkt i den oppblomstringen av samisk litteratur vi har sett særlig etter 1979, da den nye felles nordsamiske rettskrivningen ble tatt i bruk: Nå, bare 30 senere, finner en flere aktivt skrivende samer enn noen gang tidligere innenfor alle genrer, alt fra skjønnlitteratur til lærebøker og generell faglitteratur (Solbakk 2004, s. 119). I dag har vi 15 minutter med daglige nyhetssendinger, samisk barne-TV en gang i uka og i Norge også tv-programmer for ungdomer på samisk.

I Finland trådte en samisk språklov i kraft i 1992. I Norge ble det inkludert språkbestemmelser i sameloven 1992. Sverige fikk sin samiske språklov åtte år senere, i 2000. Formålet med lovene er å øke mulighetene til å bruke samisk i kontakt med offentlig forvaltning, og dette vil kunne bidra til å fremme bruken av samiske språk i samfunnet generelt. Slik vil loven kunne høyne det samiske språkets status og stimulere og styrke den samiske språkutfoldelsen (Solbakk 2003, s. 164). Samenes språklige rettigheter er også fastslått i annen lovgivning, som i den finske grunnskoleloven.

Sametingene i Norge, Finland og Sverige har ansvaret for samisk språk. Det nordiske perspektivet ivaretas gjennom samarbeidet i Samisk parlamentarisk råd, som oppnevner en felles språknemnd med ansvar for alle de samiske språkene (Solbakk 2004, s. 196). Samisk språknemnd er samenes høyeste vedtaksorgan i felles samiske språkspørsmål. Språknemnda består av tolv medlemmer, tre som er valgt av hvert av sametingene i Norge, Sverige og Finland, og tre som er valgt av sameforeningene i Russland. Dette samarbeidet er nå under omorganisering. Problemet er at det ikke finnes saksbehandlere til hvert av språkene. Det daglige arbeidet ledes av en fast ansatt kontorleder. Målet med omorganiseringen er å styrke arbeidet med de ulike språkene ved at det opprettes språkkonsulentstillinger.

Utfordringer for nordsamisk språkrøkt

Språket forandrer seg og utvikler seg sammen med samfunnet, som også forandrer seg hele tiden. Sápmi i dag er ikke det samme som det var for 30 år siden. Vi snakker nå for tiden om *govdaoalli* (bredbånd), *lubmatelefon* (mobiltelefon), *dálkkádat* (klima), *labkonangiiddus* (besøksforbud). Om en sammenligner bruken av samisk i dag med bruken for 30 år siden, merker man at det har kommet til svært mange nye ord som ikke var kjent, eller som ikke var i bruk da. I løpet av de siste 30 årene har det blitt oversatt svært mange offent-

lige dokumenter, lærebøker og andre tekster fra finsk, norsk og svensk til nordsamisk.

Alle oversettere og alle som skriver på samisk, kommer til å streve med ordlaging. Det finnes ikke tilstrekkelig omfattende ordbøker. Språkbrukere må lage nye ord og gjøre valg. Hva skal man for eksempel kalle *svineinfluensa* på samisk? *Spiidneinfluensa* eller *spiidnegolgodávda*, slik som den samiskspråklige avisa Ávvir har gjort. Men ofte har man det travelt, og da kan det hende at *Tanaelva* eller *Tenajokki* oversettes med *Deanujohka* i stedet for *Deatnu*, og at *vurdere* oversettes med *veardidit* i stedet for *árvoštallat*, *vibkkedallat*. Behovet for oppdaterte ordlister er stort.

Under språknemda arbeider også terminologigruppene med lister som oversettere og arbeidsgrupper fra kommuner og andre institusjoner sender til godkjenning. I Tana kommune har for eksempel Samisk Nærings- og Utrednings-senter utarbeidet juridisk terminologi under prosjektet "samisk lovspråk" for å styrke bruken av samisk språk i rettsvesenet og i offentlig forvaltning. Man har jobbet med bl.a. tvisteloven, straffeprosessloven og straffeloven.¹ Målet med terminologiprojektene er å forene terminologien slik at de nye ordene forstås over riksgrensene. I nordsamisk terminologigruppe er det språkekspertene fra alle de tre statene.

Det er mange måter å lage de nye ordene på i nordsamisk. Den enkleste måten er å ta inn låneord fra andre språk, f.eks. *media* (*medie*), *musea* (*museum*), *rádio* (*radio*), *prioriteret* (*prioritere*). Eller man kan oversette direkte fra norsk, svensk eller finsk. I Norge brukes oversettelseslånet *girkogárdi*, som er dannet etter ordet *kirkegård*. I Finland brukes *bávdeana* (*gravjord*) som på finsk heter *bautausmaa*. Nye ord på nordsamisk dannes hovedsaklig på to måter, ved avledning eller sammensetning. For eksempel kan man av grunnverbet *vuodjit* (*kjøre*) avlede ca. 30 nye verb eller substantiv. Dette krever spesielle språkkunnskaper hos oversetteren.

Professor Ole Henrik Magga (1987, s. 125–126) sier om språklig interferens at samisk som alle andre språk har sine egne regler for rettskrivning, ordbøyning, orddannelse og setningsbygning. Noen ganger kan man blande sammen ulike måter å si eller bøye ord på. Det vanligste er at de språkene som man hører eller snakker ofte, også påvirker det samiske språket. Man kan si at samisk som minoritetsspråk lempes seg etter uttrykksmåten i det majoritetsspråket som språkbrukeren kjenner best. Den finske uttrykksmåten *Minä pidän tästa kirjasta* eller den norske uttrykksmåten *Jeg liker denne boka* påvirker bruken av verbet *liikot* (etter det norske *like*) i samisk. Dermed blir lokativ tatt i bruk på

¹ Prosjektleder Ellen Ravna muntlig 21.12.09, *Samisk Nærings- og Utrednings-senter*.

finsk side og akkusativ på norsk side, selv om normalt reaksjonskasus er illativ: *Mun liikon dán girjái*. (Aikio 2004, s. 1–2, 5.) Reksjonskasus for verbet *bihiti* ('holde stand') er lokativ: *Mun biđan bearggis*, men i finsk kasuset er illativ eller etter det norske uttrykket *svare på spørsmål* brukes det som reksjonskasus akkusativ *vástidit gažaldaga* istedenfor illativ *vástidit gažaldabkii*.

Påvirkning fra fremmede språk kan man i dag se til og med i den mest grunnleggende grammatikken. For eksempel i samisk, som i finsk, står også substantivet i singularis etter grunntall. Mens substantivet står i pluralis etter grunntall i de skandinaviske språkene. Denne skandinaviske strukturen kan man se i dag også i samiske tekster: *Dát guoská badjel 100 olbmuide* ('mennesker', pluralis) istedenfor *olmui* (singularis).

Til slutt

Selv om nordsamisk språk forener samer over riksgrensene, lever og utvikles språket under innflytelse fra de tre statenes hovedspråk. De har påvirket det samiske språket siden oversettelsen av Bibelen. Aviser, bøker, filmer, barneprogrammer, Internett og andre publikasjoner er likevel for det meste på majoritetsspråket. Hovedspråkene skaper motstridende press som truer språkets enhet. Påvirkning fra andre språk er stadig mer synlig på alle nivåer av språket: terminologi, setningsbygning og morfologi. Språkrøkten av det nordsamiske språket står overfor store utfordringer, ellers kan vi om noen år snakke om nye nordsamiske dialekter.

Påvirkning fra hovedspråkene gir store utfordringer for samiskspråklig undervisning fra barnehage- til universitetsnivå. I tillegg til teoretisk kunnskap om språket, dvs. rettskrivning og grammatikk, er det viktig å gi barn og studenter praktiske språkkunnskaper og et godt utbygd ordforråd. Målet med undervisningen i samisk bør være å lære elevene god samisk språkbruk. For å kartlegge behovet for opplæring må faktisk språkbruk i dag undersøkes. Skolebøker og annet materiell må så baseres på disse forskningsresultatene.

Selv om nordsamisk i dag har høyere status i storsamfunnet enn noensinne, er det likevel mye å gjøre med holdingene. Det gjelder både myndighetenes og samenes egne holdinger. Med språklovene kom det forpliktelser, men lite ressurser. Det trengs økonomiske og menneskelige ressurser. Det trengs også oppdaterte ordlister og ordbøker, faglitteratur og forelesninger som kan hjelpe de samiskspråklige i spørsmål om språkbruken. Anbefalinger bør utarbeides slik at det blir lett for alle språkbrukere å bruke språket i sitt arbeid. De fleste voksne samer har ikke fått opplæring i sitt eget morsmål, derfor er behovet for

språklig støtte og veiledning stort. Nordsamisk har bare vært skolefag i omtrent 35 år.

Og hva med de samene som bor utenfor Sameland? Der vokser det opp en ny generasjon, som ikke har mulighet til å lære å skrive og lese på sitt eget morsmål.

Litteratur

Aikio, Samuli (2004): *Interferenssejä ja jokapäiväisyysä*. (Manuskript)

Lorenz Einhart 1991: *Samefolket i historien*, Pax Forlag A/S, Oslo 1991.

Magga, Ole Henrik (1987): *Gielladikšun*. – Sámás 3.

Solbakk, John Trygve, red. (2004): *Samene – en håndbok*. Davvi Girji.

Summary

The literal use of the Saami language started already on the 16th century. But only recently on the last decades the legal statute has improved the use of the language both officially and literally. In Finland and Norway the language got the protection of law on the year 1992 and in Sweden on 2004.

Although the saami languages connect the saamies together across the country borders, still the languages live and develop under the influence of the major languages in the four home countries of the saamies. To this situation are outstanding the minority language problems: the assimilation and the disappearance under the contradict pressure of the major languages pose a threat to the unity of the Saami language. The standardization and maintaining work has a great challenge, because the influence of foreign languages is visible in all kinds of use of the language: in the terminology, in syntax, in morphology.